

Erdei séta Kozma Tamás professor emeritusszal

A 2011-es év első hónapjaiban született és ugyanazon év végén könyv alakban megjelent Erdei séta Kozma Tamás visszatekintő önéletírása, széppróza és tényregény. A Debreceni Egyetem tanárát, az Oktatáskutató Intézet korábbi főigazgatóját eddig is a magyarországi társadalomtudomány egyik legjelesebb művelőjeként tartottuk számon. E kötetben a 70 éves professor emeritus, nevelésszociológus, történelem szakos tanár, teológus végzettségű, elhivatott pedagógus íróemberként vállalkozott életútja felmérésére; egész életéről ad számot, születésétől napjainkig. Életének, pályájának tárgyilagos, dokumentatív hűséggel, szépírói igényességgel megírt fejlődésregénye valóságos „életfilm” – miként Kós Károly (1991, 248. o.) fogalmazott hasonló műfajú könyvének megírásakor.

Klasszikus kronológiai sorrendben az élete kezdeteitől, 1939-től a napjainkig tartó időszakot idézi fel, de felmenőiről, sorsukról szólván a magyar történelem jóval korábbi eseményei is megelevenednek. A szerző maganéletének alakulása szorosan kapcsolódik az átfogott időszak közérdekű eseményeihez, közéleti mozzanataihoz: az egyéni sors a közös sorshoz. „Ahogyan alakult az ország sorsa, úgy alakult a mi életünk is” – így összegezte ezt a ténszerűséget egy másik önéletíró író társ (*Demeter Zayzon*, 1994). Mivel életútjának megismerése egyúttal az átfogott élettartam politikai, gazdasági, kulturális, társadalmi eseményeinek megismerését is hozza, kis „szakmai csúsztatással” a könyv akár esettanulmányként is értelmezhető a család életével átfogott magyarországi történelmi időszak jellemző folyamatairól. Pályatörténetéről, a hazai oktatástervezés történetéről szóló fejezetei egyúttal tudománytörténelmi értékűek, lévén Kozma Tamás elismert szerepe a hazai nevelésszociológia diszciplinájának „megfogalmazásában”. Ezen felül – amint a *Révai Új Lexikonában* (XII., 2003, 543. o.) olvashatjuk – „nevelésszociológiai kutatásokkal, oktatásügyi szervezetelemzéssel, elsősorban az etnikai kisebbségek még meglévő kulturális hátrányainak regionális elemzésével, a magyarországi középiskolai és egyetemi hálózat térségi vizsgálatával, illetve oktatási rendszerek összehasonlító elemzésével foglalkozik”.

A kötet helyét illetően eddigi könyvei, publikációi között úgy véljük, mindenképpen a tíz legfontosabb publikációjának listáját bővíti, melyet a Debreceni Egyetem honlapján () sorolt fel, bár méltán állít össze kétféle publikációs listát: szakmai publikációkét és szépirodalmi jellegűekét, mivel „ihletett írásai” korábban is megjelentek. „Mint mindenki, aki sokat olvasott, előbb-utóbb én is írni kezdtem” – mondja szerényen (295. o.). Önéletrajza narratív formája, s minden, amit ennek kapcsán önértelmezésként megfogalmazott, szakíró és szépíró voltában is az írás egy különleges helyzetét jelentette számára. „Az önéletrajz műfaja – nem csak írott, irodalmi jelenségként értve azt – úgy tűnik, korunk egyik legfontosabb önértési kategóriája. [...] A visszatekintő önéletírás hagyományában összetett individuumbal találkozunk, amely változatos kulturális formák révén s ezekhez viszonyulva fogalmazza meg önmagát” – olvassuk a műfaj sajátosságairól szóló, a Mekis D. János és Z. Varga Zoltán (2008) szerkesztette kötetben.²

A kötet allegorikus címére az önéletírást epilógusként záró fejezet ad magyarázatot. Együtt értelmezve a borítók fotóival a cím allegóriája maga az erdőben tett séta az ösvényen (=az élet útján), amely harmonikusan kanyarog, gyönyörű környéken, mind maga-

sabdra ér, az Apáti-sziklához, a kilátóhoz, az út mindvégig felfelé vezet, de útközben veszélyes szakaszok, „fordulók és bukkanók” merülnek fel; hűséges sétatársát (Milla kutya itt) figyelmesen óvja, együtt elérik a sziklát (életcéljának metaforikus betetőzését?), majd onnan visz tovább az ösvény, de az „élet útján” itt megáll, hogy békés, derűs lélekkel visszanezzen: „...itt nem fölfelé nézünk, hanem lefelé... most egy bukkanó következik... pedig itt mindenképpen át kell menni...” (297. o.)

Az epilógusban, amely különben a könyv címét viseli, bepillantást nyerünk a mű keletkezéstörténetébe is, a szerző engedi fürkészni alkotóműhelyének titkait. Itt avat be indítékaiába, abba, hogy mi játszott szerepet a mű megírásában, formálásában? Mikor kezdte el a „nyomok” keresését? Időutazás ez – a múltba, „a tegnaptól a mába” (76. o.), sokadszor. Készülődött a mű megírására: régóta tervezte, de halogatta a „még ki nem hordott” mű szavakba öntését, emlékeinek „élettörténetbe rendezését”. „Olyan magasra tornyosult fölöttem a leírni való, mint itt most az Apáti-szikla” (293. o.) – míg megírása „egyszerre sürgető lett”. „Mintha valami határidőt kellene teljesítenem; mintha tovább már nem érne rá. Egy séta közben – anélkül, hogy tudatosult volna – hirtelen meglett az elhatározás...” (294. o.) Akárcsak Kós Károlynál (1991, 248. o.), aki hosszasan tervezte írását, majd: „Aztán eljött az idő, amikor úgy éreztem, közel vagyok a célhoz: a halott múlt ébredezni kezdett bennem...” Ugyanakkor kétségtelen, hogy a kilencvenes évek elejétől a társadalmi-történelmi-politikai környezet lehetőségeket kínált a „kibeszélhetőségre”, hiszen Kozma Tamás életének is több olyan szakasza, mozzanata volt, amelyekről csupán 2–3 évtizeddel ezelőtt nem volt ildomos, sőt tilos volt beszélni, írni.

Habár külön nem taglalja motiváltságát („emlékezem, hogy rám is emlékezzenek”), ám célja, mint az önéletírásoké általában: megörökíteni, továbbadni családjában, szűkebb-tágabb környezetében, az utókornak, okulásként utódoknak életének történéseit, tanulságait. Az önéletírás aktusa egyes elemzők szerint egyenlő azzal a „törekvéssel, hogy az életút képe ne csak egy valóságos vagy elképzelt közönség, hanem az azt megformáló »alkotó« számára is értelmes legyen, azaz megerősítse vagy újraépítse helyzet tudatát. Ez nemcsak magára a tevékenységre vonatkozik, hanem arra az újfajta énképre, identitástudatra is, amihez az emlékező éppen emlékei élettörténetbe rendezésével juthat el.” Szerzőnk is tudatában

Felmenőit jegyezték/jegyzik a hazai művelődéstörténetben. Hol kezdődik egy család története? A régmúltba tartozó rokonságot földerítette, ebben segítette munkáját a 20. század első felében felmenői által készített családfa, és hasznára vált kétségkívül tudományos kutatói rutinja is. Családjának egyik ága – az unitárius – templomi feliratokon, levéltári iratokban dokumentált. Megelevenednek előtűnk szülei, nagyszülei, sőt, déd-, ük- és szépapái is, oldalági rokonnok alakjai; magunk előtt látjuk őket, megismerjük egyéniségüket. Majd' mindannyian a középosztályhoz tartoznak. Kiemelkedő tudású, tanult emberek – a férfi és a nőrokonok is –, foglalkozásuk szerint író, pedagógus, jogász, színidirektor, közéleti szereplő. Közös bennük, hogy életük során a magyar történelem különböző viharaiiban elvesztik egzisztenciájukat, tulajdonukat, és hogy erős emberek.

van annak, hogy „elmondandója” nem csak az olvasó, hanem önmaga számára is támaszt követelményeket.

Témái: közös létélmények és eltérő sors. Mint általában az önéletrajzok, „a létezés nagy közös témáit – [...] foglalkozás, anyagi helyzet, egészségi állapot, szerelmi élet, izlésbeli preferenciák, származás, iskolák, karrier, család, sikerek, csalódások, politikai vonzalmak” (Z. Varga, 2002, 252. o.) foglalja össze, mindig időrendben. Az oktatáskutatói munkájáról, pedagógusi, majd kutatói, szerkesztői, szakértői munkájáról szóló fejezetekben magánélete háttérbe szorul, bár személye továbbra is előtérben áll.

A mű felépítése adta meg az írás munkamenetét, ritmusát is: 2011. január-februárban folyamatosan naponta egy-egy „epizódot”, alfejezetet írt, s a teljes anyagot „végig, egy szuszra” (295. o.). A tíz évekre korszakolt életét 7 fejezetbe, ezeken belül 5–6 alfejezetbe sűrítette, az alábbiak szerint:

– A háborútól a kitelepítésig (1939–1951): születése, családja, a környék, az ostrom, iskolái.

– Kunszentmártontól Kolozsvárig (1951–1962): kitelepítés. A budai képző, ötvenhat, teológus évek, Kolozsváron.

– Pedagógus pályám (1962–1969): válaszút előtt, Dombegyház, Szeged, Battonya, vissza Pestre;

– Kutató leszek (1969–1981): a Köznevelésnél, Országos Pedagógiai Intézet, Kőbánya, az Akadémián, a minisztériumban.

– Az Oktatáskutató (1981–1990): újra az Akadémián, Oktatáskutató Intézet, a ház, út Indiába, Amerika.

– Rendszerváltozás és utána (1990–2001): reformviták, Szeged vagy Debrecen?, ház a Körös-parton, Eszter és fiai, szerelem, intézet és egyetem között.

– Egyetemi évek (2001–2009): két nap Debrecenben, Eger, a negyvenhatodik év, új év–új föld, a kellő pillanat.

– Erdei séta (Epilógus).

Hogyan viszonyulnak életszakaszai a tíz évekre felosztott fejezetekhez? A 7x10 fejezet, a tíz éves szakaszokra osztott élettörténet kronologikusan, de egyúttal adottan tematikusan épül fel. „Az évtizedek, amelyek szerint a könyv fölépül (életem tízévei) nem pontosan fedték, ami velem történt; itt-ott már eleve módosítani kellett rajtuk [...] Furcsa volt ráébredni fordulókra és bukkanókra (mint az erdőben) [...] de „az élet (az erről szóló elbeszélés) mintha önként bomlott volna fejezetekre” (295. o.). „Ez elég jó fogódzónak látszott, különösen, mert hasznos korlátok közé szorította az egyre nagyobb mesélőkedvet” (296. o.). Eseményekben, „szellemi kalandokban” gazdag életére emlékezvén igyekeznie kellett, hogy ne írjon meg mindent, amit eredetileg elgondolt (298. o.). Az *Erdei séta* szerzője szintén szelektál, bár a kérdésre, hogy miért éppen ennek az alfejezetnek vagy annak a megírását választotta, úgy érzi, maga sem tud válaszolni (296. o.), mivel az epizódok valósággal maguktól keltek életre és kíváncsoktáknak közlésre.

*

Értelemszerű, hogy a nevelésszociológus Kozma Tamás önéletrajza fősodrában a családi, majd iskolai szocializációja áll, továbbá nagy hangsúlyt fektet társadalmi, szakmai környezetének leírására, alakulására, változásaira. Élete történetét, személyisége fejlődését, pályája eseményeit a család, az iskola, a tágabb társadalmi környezet hatása alatt kialakulónak írja le. Ismét az építész Kós Károlyt juttatja eszünkbe, aki önnön szakmájától el nem vonatkoztatva egyik életrajzi regénye írásakor művét egy épület műszakai jellemzőihez hasonlította: „regényépületelem új alapjait leraktam, és nekifoghattam a gerendaváz állításához [...] sokszor az anyag hiányzott: pótolnom kellett; [...] néha a szerkezet volt rosszul méretezve: le kellett bontanom és újból állítanom [...] De végül mégiscsak elkészült az

épület: a gerendaváz, a kitöltő falak, a fedél. Az épület áll – nyersen. Most már csak vakolnom kell, burkolnom és padlóznom, berendeznem, felszerelnem és lefestenem, hogy a nyers épülethöz jó és szép lakóház teljesülhessen ki.” (Kós, 1991, 249. o.)

Egyénisége formálódásának a családi előzmények jelentettek meghatározó „vonatkoztatási keretet”. Budapesten, polgári család gyermekeként született. Felmenőit jegyezték/jegyzik a hazai művelődéstörténetben. Hol kezdődik egy család története? A régmúltba tartozó rokonságot földerítette, ebben segítette munkáját a 20. század első felében felmenői által készített családfa, és hasznára vált kétségkívül tudományos kutatói rutinja is. Családjának egyik ága – az unitárius – templomi feliratokon, levéltári iratokban dokumentált. Megelevenednek előttünk szülei, nagyszülei, sőt, déd-, ük- és szépapai is, oldalági rokonok alakjai; magunk előtt látjuk őket, megismerjük egyéniségüket. Majd’ mindannyian a középosztályhoz tartoznak. Kiemelkedő tudású, tanult emberek – a férfi és a nőrokonok is –, foglalkozásuk szerint író, pedagógus, jogász, színikdirektor, közéleti szereplő. Közös bennük, hogy életük során a magyar történelem különböző viharaiban elvesztik egzisztenciájukat, tulajdonukat, és hogy erős emberek. A magyarországi középosztály tagjaiként „apám és anyám családja mind a két oldalon nemzedékről nemzedékre újra meg újra elvesztette az egzisztenciáját” (59. o.). A kitelepítés és az államosítás, a „föjlajlás” „pontot tett nagyapám és családja egzisztenciájára” (10. o.).

Szeretettel rajzolja meg szülei jellemét, különösen édesanyját. Hitelesen eleveníti fel gyermekkori önmagát, miközben éleslátással vázolja fel a család generációinak belső viszonyait is.

Apai ágon: szépapja az „ungarndeutsch” pedagógiai író és gondolkodó Jacob Glatz. Ükapja unitárius lelkész Erdélyben. Armális nemesek. Dédapja szintén pedagógiai író, Erdélyből érkezett. Nagypapja sikeres ügyvéd és fővárosszerte ismert politikus, Kozma Jenő (1879–1943). Róla a Révai Új Lexikona (XII., 2003, 539. o.) szócikke így szól: politikus, jogtudós, ügyvéd. A főváros törvényhatósági bizottságának tagja (1906–1943). „Vezető szerepet játszott a budapesti közéletben, sokat tett egy mérsékelt konzervatív, községi párt megalakítása érdekében” (a Keresztény Nemzeti Függetlenségi Párt országgyűlési képviselőjelöltje). A család „magánverziója” szerint valójában a német eredetű, akkorra elmagyarosodott vízivárosi polgársághoz tartozott. Apja szintén ügyvéd, több nyelvet folyékonyan beszélt. A kitelepítés (Kunszentmártonba) apjának és anyjának is „derékba törte az életet” (41. o.). A fölmentő határozat után apja később nagy utánajárás révén tudott elhelyezkedni a köztisztviség-vállalatnál.

Anyai ágon: anyai dédapja Megyeri-Jámbor Dezső, a magyar színháztörténet ismert alakja, a kolozsvári Nemzeti Színház alapító direktora, a pesti Vígszínház főrendezője volt. Kolozsvári születésű édesanyja családjával együtt gyermekként jött ki Erdélyből, Trianont követően. „Szemérmes vallásossága – műveltséggel és erdélyiséggel összefonódva, hogy észre is alig lehetett venni” – írja róla (63. o.). Édesanyja házasságát, gyermekeit, Baár-Madas-i tanári pályáját követően „belefért életébe ostrom, kitelepítés, forradalom”, melyek közül a kitelepítés okozta végzetes betegség fiatalon ragadta el családjából.

A részletes önfeltárás során megismerhetjük a sokadik generációs értelmiségi Kozma Tamás egyéni életútját. Az igen mostoha társadalmi körülmények között induló gyermek- és fiatalkora ellenére felmenőihöz hasonlóan erős embernek bizonyul, töretlen és deklarált pedagógiai elhivatottsága és tudományos érdeklődése hajtja azon az úton, amelyen önmagát építi, alkotja meg, míg eljut pályájának csúcspontjára. Logikus sorrendben eleveníti fel gyermekkora, érzelmi világát, a fiatalon átélt konfliktusokat, krízishelyzeteket, határhelyzeteket, személyiségének alakulástörténetét. Kisgyermekkorában budapesti környékéről a nevelésszociológus író így vall: „mély nyomokat hagyott bennem; nem annyira emlékképeket, mint inkább érzelmeket, amelyek később észrevétlenül normákká, ízlésekké és értékekké formálódnak át”. (23. o.) Tanúja (tizenévesként) történelmi eseményeknek. A családdal együtt kitelepített tizenéves kemény munkákat vállal: „egyene-

sen létkérdés volt: dolgozni akartam a felnőttekkel” (45. o.); Budapesten átéli az ötvenhatos eseményeket.

Hálásan emlékezik az iskolától, tanáraitól kapott útravalóra. Tanáraitól élénk emlékeket őriz: a kunszentmártoniakról, a budai tanítóképzőbeliekről, egyéniségükről részletelesen emlékezik, legkedvesebb professzorairól, a teológián, ahol a „protestantizmus, népnemzeti érzés és a klasszikusok szeretete” vannak legnagyobb hatással egyénisége kialakulására. Később ezeket az értékeket eredendően magáénak tudja ő is, kitarzott e szellemi, kulturális örökség mellett (51. o.). Teológiai tanulmányai kapcsán a görög, a latin, a héber, a német nyelveket tanulja. Osztálytársairól évtizedek távlatából szociológusként ír („A tanári kar és a tanuló ifjúság nemigen illettek össze”, 52. o.). Fontosnak tartja részletezen tantárgyait, az óraterveket („A közismereti és a pedagógiai tárgyak közt a különbség szembeötlő volt”, 53. o.). Informális „leckéket” is kap összehasonlító vallástudományból, nemzetközi politikatudományból (63. o.). Megpróbálta „évtizedekkel később a Nevelésszociológiában összefoglalni, a vallási közösségekről szólva” (65. o.). A budapesti unitárius mikrokozmosz, majd Kolozsváron az unitáriusok között megtapasztalt összetartozás-élmény is ide tartozik. 20. életévére kialakult elkötelezettségét így foglalja össze: „népi írók, falumánia, közösségi szolgálat” (69. o.).

Pályájának története a kocsordi legátusi időkkel kezdődik, erről lelkes emlékeket őriz. Itt „életre szóló leckéket kaptam [...] néprajzból, hagyományörzésből, társadalomismeretből és helytörténetből” (67. o.). Törtelen ambícióval igyekszik megvalósítani önmagát, miközben egzisztenciája egyszerű fenntartásához kényszerű munkákat is elvállal (zöldsíges Budapesten a Margit körúton, hivatásos autóvezető a TEFU-nál). Oktatókutatói, nevelésszociológusi, pedagógusi elhivatottsága korán olyan társadalmi jelenségek kutatása felé irányítja, mint a hátrányos helyzetű tanulók, iskolák, régiók kérdései. Tudásszomjára jellemző, hogy a vasfüggöny mögül is keresi-kutatja a legújabb nemzetközi szakirodalom eredményeit. Önmagát építi kiváló pedagógusi, általános iskolai, gimnáziumi, végül egyetemi tanárrá – professor emeritus, kutató, szakértő, szépíró lesz.

A mű közlésmódjának eszközeit illetően felmerül a kérdés, hogy férfiíró lévén milyen mértékben van jelen a regényesség, érzelmesség? Kozma Tamás visszafogottan ír érzelmeiről, mégis beenged érzelmi világába. Nem érzélgős, de nem mentes az érzelmektől, sőt esetenként lírai hangoltsággal „szabadjára engedi a feltörő érzelmeket”. Ilyen, íróilag rendkívül finoman megmunkált rész szól édesanyja elvesztéséről, s ilyen a felkavaró *A negyvenhatodik év* című alfejezet, amelyben 46 évig jóban-rosszban társának – feleségének betegségét, elvesztését követhetjük nyomon, az utat, amely a végső veszteséghez vezet. Különös érzékenységgel, érett kori éleslátással és mély emberismerettel taglalja baráti, majd érzelmi kötődésének kialakulását az utóbbi években régi társához, szeretett feleségéhez („K”).

A szépíró Kozma Tamás egyik hatásos eszköze sajátos fanyar humora és öniróniája: néha „kiszól” a szövegből, zárójelben („na persze!”). E fanyar humor és bizonyos távolságtartás megóvjá attól, hogy az elérzékenyülés, netán a szentimentalizmus vagy az önsajnálát csapdájába essen. Keserű iróniájára jellemző mondat: „Mondhatnám, békésen töltöttük tehát a karácsonyt, a szilvesztert és az újév első heteit [a légópincében]; leszámítva a nyilasokat – előlük bújtatták Weiszeket –, az oroszokat, a fosztogatást, apám letartóztatását és a szükölködést.” (30. o.)

Nyelvezete: ebben a műben az oktatáskutató szakértőnek félre kellett tennie szakszókincsét, bár szakírói fogalmazása eredendően szabatos, ám – mint Roland Barthes (2001) írja – „...a tudományos metanyelv a nyelv elidegenítésének egyik formája, ezért túl kell lépni rajta (ami nem azt jelenti, hogy meg kell semmisíteni)”. Hazai irodalomelméleti szakemberek is állítják, hogy „az autobiográfia eszményi nyelve [...] a beszélt nyelv lenne, mivel ez a nyelvhasználatnak az a területe, ahol a legkisebb a kockázat a szubjektumnak a saját beszédétől való elkülönződésére” (Z. Varga, 2000).

Az életutak megismerésének egyik forrása a fénykép. A *Magyar Néprajz* nyolcadik, a társadalomról szóló kötetének, azon belül az önéletírásokról szóló fejezetben olvashatjuk: „További egyéni vonatkozású forrásanyag a fénykép is. Sajátosan az: az egyén főként családi beágyazottságában jelenik meg rajta. A fényképezkedésre főként a családi élet eseményei adnak alkalmat, vagy az egyéni élet olyan fordulói, amelyek a család vagy a szélesebb közösség „nyilvánossága” előtt zajlanak.” (3) Kozma Tamás önélet-regényében nincsenek ugyan fényképek, ennek ellenére a régről őrzött családi fotókon szereplők érzékletes leírása „kiváltja” a fotókat, mivel vizuálisan valósággal élénk vetíti alakjaikat (talán még gazdagabban, színesebben az író konnotációival, mint maga a fénykép). Pótolja hiányukat úgy, hogy egyik kommunikációs eszközzel helyettesíti a másikat. Idézzünk néhány „leírt fényképet”: például édesanyjáról: „Egy fényképen, új asszonyként [...] tartózkodása és a csöndes szépsége. Két kezét – kissé modorosan – összetéve, ráhajtja a fejét; haját a kor (1930-as évek) pesti divatjának megfelelően hordja” (15. o.). Erdélyi anyai nagyapja fényképéről: „[...] bármennyire fiatalos kinézetű volt is ezen a képen, mégis bajszosan és szigorúan nézett a világba” (20. o.). Vízvárosi ügyvéd nagyapját így írja le: „A fényképeken kopasz, angol bajszos, kövér ember néz egyik-másik unokájára. Esetleg térdnadrágban, sétapálcával és vadászkalapban, amint a termést szemléli, morzsolgatja.” (9. o.) Első tanítója, Irénke néni: „Valahol fennmaradt egy kép, ahogy épp imára inti az osztályt.” (37. o.) Első osztálykirándulásuk Erdélybe, 1956 nyarán: „A megsárgult fényképen, a Mátyás szobor előtt mosolygó, kissé tenyeres-talpas anyányi nőalak áll, két oldalán megilletődött tanítóképzősök.” (55. o.)

Az olvasó, miután megismerte az önéletíró történetének egyes eseményeit, indokoltan érezne legalább helyenként a kemény, elítélő, de legalábbis berzenkedő szavakat például a család kitelepítése, a tehetséges gyermek kitiltása, stb. ellen, ám Kozma Tamás nem akarja életét szenvedéstörténetnek, veszteségélményeknek felfogni, hanem – kikövetkeztetett ars poeticájához híven – ehelyett valóban a méltánytalanság feszültségével terhes tényeket beszélteti. Pedig akár reá is vonatkoztatható lenne Szabó Magda megjegyzése: „Miközben e memoárokon dolgoztam, gyakorta azt kívántam, bár költött történetet írnék” (*Für Elise*). Az ötvenhatos eseményekről emlékezvén nem állít piederstált önmagának, nem ölt hősi pózt, mint ezzel gyakran találkozunk az elmúlt évtizedekben („...egy-egy hősi pózt felöltő visszaemlékező maga építette piederstáljáról” [*Benkő*, 1991, 233. o.]). A kötet címe sem utal arra, hogy „az élet egy küzdőtér” lenne, inkább egy allegorikus séta az erdőben, az élet útján.

Miközben maximálisan törekszik a hiteles valóságábrázolásra, felteszi önmagának az igazságtartalom, a hitelesség kérdését: „Hogy mennyire hiteles, amit leírtam, kérdés, amelyet magamnak is föl tettem írás közben [...] de ez nem krónika. Ez szubjektív történelem.” (299. o.) Dobos István (2005) *Az én színrevitele. Önéletírás a XX. századi magyar irodalomban* című kötetében az önéletírás egyik legizgalmasabb kérdésére, a verifikálhatóság problémájára keresi a választ. „Az én színrevitelére vállalkozó önéletírás szükségképpen fölülírja az életrajz valóságos eseményeit. Nem az aláírással biztosított tényszerű megfelelés, hanem az elmondás által kifejeződő igazság az önéletírás hitelességének forrása” (Dobos, 2005) – állítja. Kozma Tamás mindvégig „képes fenn tartani a saját életéről szóló írás hitelének feszültségét” (*V. Gilbert*, 2005).

Miután a fentiekben az önéletrajz megírásáról, sajátosságairól ejtettünk szót, befejezésül említsük meg az önéletrajz olvasásának irodalmi, társadalomlélektani jelenségét is. A hazai szakirodalomban „az írás és olvasás egymást átható fogalmait”, az „autobiografikus olvasási módot” Z. Varga Zoltán (2000) elemezte. Kiemeli, hogy a személyes jellegű műfajok esetében – bár az olvasói elvárások változnak időben – állandó jellemzőnek bizonyul az őszinteség, a hitelesség, a realizmus iránti elvárás. A mindenkori önéletíró képes előhozni belőlünk a sajátunkat, „életterét megnyitja, (...) behív az életébe, a befo-

gadó „saját élete felől” olvassa a műfajt” (V. Gilbert, 2005) – miképpen ismertetett könyvünk esetében is tapasztalhattuk.

*

Kozma Tamás önéletírása a személyes irodalmi műfajok hagyományait gazdagítja, a régi erdélyi emlékiróktól kezdve a 20. századi népi szociográfiák, az ezeket követő polgári önéletrajzok sorában. Az *Erdei sétát*, bár nem tartalmaz előszót, bevezető indoklást vagy prológust, már a könyv elején két szeretett személynek külön is ajánlja: első olvasójának, a titokzatos „K”-nak (kezdetből társának, jelenleg feleségének), és leányának, unokáinak. Az eleven, színes emlékezés sodrása, láttató ereje lebilincselő olvasmányá avatja írását.

Irodalom

Az élettörténetek haszna a társadalom leírásában. (2011) In: Paládi-Kovács Attila (főszerk): *Magyar Néprajz*. VIII. Akadémiai Kiadó, Budapest. 2012. február 27-i megtekintés, <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/08/index.html>

Barthes, R. (1996): *A szöveg öröme. Irodalomelméleti írások*. Osiris Kiadó, Budapest.

Benkő Samu (1991): Utószó. In: Kós Károly: *Életrajz*. Közzéteszi Benkő Samu. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest – Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Demeter Zayzon Mária (1994): „Emlékezem, hogy rám is emlékezzenek...”. A Lakitelek Alapítvány 1991-es paraszti önéletíró pályázatának tartalom-elemzése. *Ethnographia*, 105. 1. sz. 247–268.

Dobos István (2005): *Az én színrevitele. Önéletírás a XX. századi magyar irodalomban*. Balassi Kiadó, Budapest.

Huseby Éva Veronika (2011): Az életutak megismerésének forrásai. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk): *Magyar Néprajz*. VIII. Akadémiai Kiadó, Budapest. 2012. február 27-i megtekintés, <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/08/index.html>

Kós Károly (1991): *Életrajz*. Közzéteszi Benkő Samu. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest – Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Révai Új Lexikona. XII. Klc-Ky. (2003) Babits kiadó, Szekszárd. Lejeune, Ph (2003): *Önéletírás, élettörté-*

net, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásaiból. L'Harmattan Kiadó.

Mekis D. János (2002): *Az önéletrajz mintázatai – a magyar irodalmi modernség hagyományában*. Fiatal Írók Szövetsége, Budapest.

Mekis D. János és Z. Varga Zoltán (2008, szerk.): *Írott és olvasott identitás. Az önéletrajzi műfajok kontextusai*. L'Harmattan – Pécsi Tudományegyetem Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tan-szék.

Nagy Sz. Péter (1993): Polgári szociográfiák. *Múlt és Jövő*, 4. 2. sz. 59–63.

Szávai János (1988): *Magyar emlékirók*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

V. Gilbert Edit: *Naplóvállomás a pécsi önéletírás-konferenciáról*. Előadás: Írott és olvasott identitás. Konferencia. Pécs, 2005. december 1–2.

Z. Varga Zoltán (2000): Önéletírás-olvasás. *Jelenkor*, 1. sz. <http://www.c3.hu/scripta/jelenkor/2000/01/15zvarga.htm>

Z. Varga Zoltán (2002): Az önéletírás-kutatások néhány elméleti kérdése. *Helikon*, 3. sz.

Demeter Zayzon Mária
MTA